

Robert Rydberg

Krig i vårt heliga land

– ett katolskt perspektiv

JUSTITIA ET PAX

KOMMISSIONEN FÖR RÄTTVISA OCH FRED

Rapport #3 i skriftserien
Tro och samhälle

KORT RAPPORT I SERIEN
»TRO OCH SAMHÄLLE«

3

ROBERT RYDBERG

Krig i vårt heliga land – ett katolskt perspektiv

JUSTITIA ET PAX
KOMMISSIONEN FÖR
RÄTTVISA OCH FRED

FÖRORD

UNDER VINJETTEN »Tro och samhälle« presenterar Kommissionen för rättvisa och fred (Justitia et pax) i Stockholms katolska stift återkommande rapporter där olika skribenter presenterar och analyserar olika aspekter av den katolska socialläran. Ambitionen är att bidra till en bättre efterföljelse av Jesus Kristus och främja reflektionen över relationen mellan tro och samhällsmedborgarskap.

Det kan till exempel handla om att beskriva en hållning som härleds från tron och som kan tillåta olika, ibland till och med helt motsatta, ståndpunkter i konkreta samhällsfrågor, liksom att visa hur dessa kan formuleras utifrån den gemensamma hållningen, det vill säga den alltid förenande sanningen i evangeliet och sociallärans grundläggande principer. Det kan också handla om att ge kunskap och perspektiv på en fråga inom något av sociallärans tillämpningsområden eller på någon av dess grundprinciper, kopplat till något aktuellt samhälls skeende, för utveckling av både teologisk förståelse och kristet handlande. Och det kan också i denna rapportserie handla om att presentera något kyrkligt lärodokument inom socialläran och exempelvis framhålla någon aspekt att reflektera över eller beakta.

Jag vill rikta ett tack till alla som medverkar i projekten kopplade till »Tro och samhälle« och uttrycka min önskan om att rapporter, som denna, och annat material från projekten, ska bära frukt för Guds rike.

Stockholm i mars 2024

P. THOMAS IDERGÅRD SJ

*Ordförande i Justitia et pax
i Stockholms katolska stift*

KRIG I VÅRT HELIGA LAND – ETT KATOLSKT PERSPEKTIV

Bakgrund

DEN 7 OKTOBER 2023 genomförde Hamas det värsta övergreppet mot judar sedan Förintelsen. Samma dag förklarade Israel krig mot Hamas i Gaza. Offren för kriget, de flesta oskyldiga och många barn, är ännu oräknade.

Från att under några år närmast ha försvunnit från den internationella politiska dagordningen har den israelisk-palestinska konflikten återfått sin plats. Diskussionen handlar om oskyldiga civila lidande, om Gazas framtid och om förutsättningarna för en tvåstatslösning – det senare måhända paradoxalt eftersom en tvåstatslösning är det sista som Hamas vill se, liksom tyvärr allt färre i Israel.

Från ett katolskt perspektiv väcker konflikten både gamla frågor om kyrkans relationer till aktörerna i det Heliga landet och komplicerade aktuella om en tragisk konflikt.

Kyrkan, Israel och Palestina

Kyrkan föddes i det Heliga landet, har aldrig lämnat det och kan se tillbaka på 2 000 år av komplexa relationer med dess inbyggare.

Den katolska kyrkans erkännande av dagens huvudaktörer, i Israel och Palestina, och en tvåstatslösning mellan dem, har också varit en komplex och stegvis process. Från början präglades Heliga stolens agerande av stor försiktighet med en distans till politiska beslutsfattare och frågeställningar.

Den helige Paulus VI gjorde 1964 det första besöket av Petrus efterträdare till det Heliga landet.¹ Förberedelserna och genomförandet tydliggjorde att besöket inte var politiskt utan en resa i Jesu fotspår. Det viktigaste mötet var ekumeniskt med patriarken av Konstantinopel (det första efter 1 000 år).

I Paulus VI:s apostoliska deklaration *Nostra aetate* 1965, under Andra vatikankonciliet, beklagade kyrkan historisk antisemitism och tog avstånd från alla påståenden om det judiska folkets ansvar för Kristi död. Det blev en vändpunkt för kyrkans relationer med judendomen, också av betydelse för kontakterna med Israel.

Heliga stolen upprättade diplomatiska relationer med Staten Israel 1993, och med Staten Palestina 2015.

Relationerna med Israel har från början varit komplicerade. När diplomatiska relationer upprättades ingicks samtidigt en överenskommelse om skattefrihet och äganderätt för kyrkans egendom. Överenskommelsen har emellertid aldrig godkänts av det israeliska Knesset.

För Heliga stolen har centrala frågor hela tiden varit tillträde till och skydd av de heliga platserna samt Jerusalems ställning. När förhandlingar faktiskt har

1 Giovanni Sale, *A 60 anni dal viaggio di Paolo in Terra Santa*, i *La Civiltà Cattolica* 6/2024.

ägt rum mellan israeler och palestinier har Jerusalemfrågan varit särskilt viktig för kyrkan.

Tillsammans med andra kyrkor på plats har man sökt att skydda en viktig men minskande kristen minoritet i det Heliga landet, som samtidigt pressas av ockupationens villkor – inte minst hur (östra) Jerusalem steg för steg avskiljs från Västbanken, nya bosättningar, judiska extremister och palestinska islamister.

I samband med Israels 60-årsjubileum 2008 tackade påve Benedikt xvi Gud för att det judiska folkets önskan om ett hem i förfädernas land hade blivit uppfyllt² – ett politiskt förhållande som även välkomnats av många sekulära stater, inklusive Sverige. Men det är viktigt att understryka att detta är långt ifrån att ge Staten Israel en särskild teologisk eller till och med eskatologisk ställning på det sätt som görs av en del evangelikala rörelser.

För den katolska kyrkan är Israel således en stat bland andra, med samma rättigheter och skyldigheter, om än naturligtvis med en särskild roll och karaktär – och ett ansvar för den unika plats som man förvaltar. Detsamma gäller, inom de ramar som ockupationen medger, Staten Palestina.

När det gäller den israelisk/palestinska konflikten har Heliga stolen konsekvent avstått från att ta ställning för endera parten och har istället lyft fram grundläggande principer, som vikten av förhandlingar och dialog, lika respekt för allas rättigheter och nödvändigheten av en tvåstatslösning. Frågor om krig och fred har behandlats utifrån globalt allmängiltiga överväganden.

2 Anförande vid Israels ambassadörs överlämnande av kreditivbrev, den 12 maj 2008.

Ett unikt försök att ge ny dynamik åt en fredsprocess gjordes av påve Franciscus när han 2014 bjöd in Israels och Palestinas presidenter, Shimon Peres och Mahmoud Abbas, till en gemensam bön för fred i Vatikanträdgården. Mötet var dock inte kopplat till någon egen politisk dagordning, och Peres lämnade kort tid därefter sin huvudsakligen symboliska funktion.

Krig och rättfärdighet

Kyrkans sociallära och etik innehåller ställningstaganden som visar under vilka omständigheter som krig trots allt kan vara legitimt och rättfärdigt, och vad som i så fall gäller om hur det kan föras. Dessa ställningstaganden är självfallet fullt ut tillämpliga i den serie av väpnade konflikter som plågat och plågar det Heliga landet, senast Gazakriget.

Andra Vatikankonciliet antog 1965 det centrala dokumentet om kyrkan i världen av i dag, *Gaudium et spes*. Konciliet slår fast att de kristnas uppgift är att arbeta för en fred grundad på rättvisa och kärlek. Men när alla fredliga medel uttömts kan regeringar inte förnekas rätten till ett legitimt försvar. Folkrätten och krigets lagar måste då respekteras, och urskillningslös förstörelse är ett brott mot Gud och mänskan.

Formuleringarna i *Gaudium et spes* om rätten till legitimt försvar upprepas och förtydligas i katolska kyrkans katekes, som anger ett antal villkor, däribland att en nation eller sammanslutning av nationer tillfogas en varaktig, svår och säker skada av en angripare. Ett annat relevant villkor är att »bruket av vapenmakt [inte skall] medföra värre ont och större oreda än det onda som skulle utplånas«. ³

3 Punkt 2309.

Katekesen lyfter tydligt fram att moralen har sin fulla giltighet även när en väpnad konflikt är ett faktum: »Det är inte därför att kriget olyckligtvis har påbörjats som de stridande parterna enbart genom detta faktum får tillfoga varandra vad som helst.«⁴

Gaudium et spes hänvisar till de internationella konventioner som ingåtts om krigets lagar (med centrala principer om bland annat distinktion och proportionalitet), och säger att de måste respekteras, men också att de bör utvecklas för att kunna erbjuda ett mer effektivt skydd.⁵

Katekesen konstaterar specifikt att »[m]an måste respektera de icke-stridande och behandla dem mänskligt. Det gäller också sårade soldater och fångar.« Distinktionsprincipen konkretiseras: »[v]arje stridshandling som utan urskillning syftar till förstörelse av hela städer och vidsträckta områden och av invånarna där är ett brott mot Gud och människor.«⁶

Både rätten att ingå i ett krig (*jus ad bellum*) och vad som sedan gäller i kriget (*jus in bello*) kan också prövas utifrån morallärens teorier om handlingar med dubbel effekt (*actio cum duplici effectu*) – att negativa effekter, men endast under vissa förutsättningar, kan accepteras för att uppnå ett gott mål.⁷ Bland förutsättningar som kan vara särskilt relevanta i dessa sammanhang är att det måste föreligga tunga skäl som medger en ond effekt (jfr proportionalitetsprincipen), och att den etiskt felaktiga effekten inte fungerar som ett

4 Punkt 2312.

5 Punkt 79.

6 Punkt 2313 resp. 2314.

7 Erwin Bischofberger SJ, *Kristen etik i fickformat*, Veritas, Stockholm 2010, sid. 80f.

medel i sig (exempelvis att söka uppnå militära eller politiska effekter genom att utsätta civilbefolkningen för lidande).

Gaza

Frågor om vad som är ett rättfärdigt krig – och än mer hur det kan föras – har ställts på sin spets under det pågående Gazakriget.

Förspelet var som bekant ytterst brutalt. Under den attack som Hamas, med stöd av Islamiska jihad och andra grupper, genomförde mot södra Israel den 7–8 oktober 2023 dödades 1 139 israeler och utländska medborgare, flertalet civila, inklusive 36 barn. Ca 250 personer, inklusive kvinnor och barn, fördes till Gaza som gisslan. Rapporterna om våldtäkter, andra sexuella övergrepp och utstuderad grymhet är många och trovärdiga.

Den 7 oktober förklarade Israel att man var i krig och flygbombningar inleddes. Den 27 oktober påbörjades den omfattande markoffensiv som i skrivande stund ännu pågår, med avbrott endast för en kort vapenvila.

Parallellt med markoffensiven har ett betydande antal palestinier gripits på Västbanken, och läget förblir fortsatt spänt där och i östra Jerusalem. Terrorattacker har ägt rum i Israel och raketbeskjutningen från Gaza har minskat, men inte upphört. Situationen är också allvarlig särskilt kring gränsen mellan Israel och Libanon, och Hizbollah har fortsatt med raketattacker. Risken för en bredare regional spridning har också illustrerats av den Iranstödda houthimilisens attacker på civil sjöfart.

Och situationen för civilbefolkningen i Gaza är katastrofal. Antalet döda räknas i tiotusental, flertalet

civila och en stor andel barn. Befolkningen i dess helhet hotas av massvält och sjukdomar – med undantag av de Hamaskrigare som fortfarande gömmer sig i Gazas underjord.

Vad är då utifrån detta ett rimligt sätt att i ett katolskt perspektiv se på Gazakriget? Två ytterligheter – som ju faktiskt uttrycks av andra debattörer också här i Sverige – borde kunna avfärdas.

Den ena vore att hävda att Hamas aktion den 7 oktober, även om »vissa misstag kanske begicks«, var en legitim försvarshandling av ett folk under ockupation, och att detta innebär att varje militärt svar från Israel är illegitimt.

Den andra vore att säga att Hamas brutalitet var så gränslös att den befriar Israel från skyldigheten att i sitt militära svar göra sitt yttersta för att skydda civilbefolkningen i Gaza, även när denna tas som mänskliga sköldar och även när man själv har långt över 100 egna gisslan under säkerligen omänskliga förhållanden.

Mellan dessa ytterligheter finns ett utrymme för olika värderingar av fakta och för politiska bedömningar. Men en allvarlig grundfråga är vad Israel gör för att skydda civilbefolkningen, och om detta är tillräckligt.

På denna punkt växer kritiken mot Israel, också från Förenta staterna och tunga europeiska länder, allteftersom nya rapporter kommer om hotande svält, ökad desperation och alltfler händelser som – med den osäkerhet om fakta som råder – lämnar en bild av okänslighet för det civila lidandet och kanske att grundläggande principer i krigets lagar inte respekteras. Ett viktigt uttryck för denna allt starkare kritik är också det faktum att FN:s säkerhetsråd till slut den 25 mars, utan att Förenta staterna lade

in ett veto, kunde fatta beslut om att bland annat kräva en omedelbar vapenvila under den muslimska fastemånaden Ramadan »*leading to a lasting sustainable ceasefire*«. ⁸

Påve Franciscus senaste tal till den ackrediterade diplomatkåren⁹ innehöll, efter ett kraftfullt fördömande av Hamas terroristattack, en vädjan om eldupphör, frisläppande av gisslan och humanitär hjälp. Påven har vid flera tillfällen därefter med allt större förtvivlan upprepat dessa krav.

Kardinal Pietro Parolin, Heliga stolens *de facto*-utrikesminister, underströk i ett samtal med journalister den 13 februari, efter att ha fördömt Hamas attack och alla former av antisemitism, att Israels rätt till självförsvar måste vara proportionell, och att 30 000 döda inte var detta. Han tillade att det som skedde var ett blodbad, men att vi måste ha mod nog att inte förlora hoppet.¹⁰

Samma givna element som uttryckts av påven har även gemensamt framförts av kyrkorna i Sverige.¹¹ SKR lyfte också fram situationen för den urgamla men mycket lilla kristna kommuniteten i Gaza.

Det är i sammanhanget viktigt att understryka att krigets lagar ju gäller oavsett vilka händelser som utlöst kriget; om Hamas inte hade genomfört sin brutala attack den 7 oktober hade också över 30 000 palestinska liv sparats. Och de gäller även om den motståndare som man bekämpar, likt Hamas, bryter mot alla dess regler.

8 Resolution 2728 (2024).

9 Den 8 januari 2024.

10 L'Osservatore Romano, den 14 februari 2014.

11 Uttalande av Sveriges kristna råds styrelse, den 22 februari 2024.

Efter kriget

Det är en truism (delvis obevisad i Mellanöstern) att alla krig tar slut. Det intensiva kriget i Gaza kommer förr eller senare att övergå i en annan och mindre dramatisk fas, som dock inte behöver vara en stabil fred.

En relativt sannolik möjlighet är att en längre vapenvila kommer till stånd som ett resultat av allt kraftigare internationella påtryckningar. En annan möjlighet är att Israel kommer att förklara att man har uppnått viktiga krigsmål som minskar risken för en upprepning av den 7 oktober.

Två frågor på längre sikt kommer då att kvarstå. Den ena frågan gäller Gaza. Det handlar om vem som ska styra territoriet, hur säkerhet ska kunna etableras, hur den humanitära katastrofen ska hanteras och hur någon form av återuppbyggnad ska kunna påbörjas.

Permanent israelisk ockupation är knappast en lösning, och än mindre nya bosättningar, som några hetsporrar talar om. Internationellt samarbete kommer att krävas, men det finns en uppenbar risk för att västvärldens vilja att bidra kommer att vara begränsad, givet både riskerna och den enorma utmaning som Ukraina i dag innebär. I bästa fall kommer viktiga arabstater att bidra, kanske för att man ser risken för farlig islamism.

Och en tvåstatslösning?

Den andra frågan gäller Palestina – och tvåstatslösningens möjligheter.

Världssamfundets stöd till en tvåstatslösning är sedan länge massivt, med avvikande röster nästan bara från Iran och dess närmaste. Redan FN:s delningsplan från 1947 – som då accepterades av Israel men

inte av arabstaterna – syftade till att dela det Heliga landet i en judisk och en arabisk stat.

FN:s säkerhetsråds resolution 242 efter Sexdagarskriget 1967 slog fast Israels skyldighet att dra sig tillbaka från ockuperat territorium. När den palestinska ledningen i PLO 1988 i princip erkände Israels rätt att existera kunde en – ofullbordad – fredsprocess inledas, förknippad med platser som Stockholm, Oslo och Camp David. EU uttryckte sitt tydligaste stöd till en tvåstatslösning, och dess förutsättningar, under svenskt ordförandeskap 2009. Och, avbrutet av den 7 oktober, har vi de senaste åren sett en utveckling där allt fler arabstater normaliserat sina relationer med Israel.

Gazakriget har på nytt visat att det inte – som en del verkar ha trott – går att önska bort den israelisk/palestinska konflikten. På ett eller annat sätt kommer den att komma tillbaka, våldsamt och med regional sprängkraft, om det inte åtminstone finns en rörelse mot en politisk lösning som också möjliggör en palestinsk statsbildning.

Det finns de som säger att den lilla chans för detta som tidigare fanns nu är borta, medan de som inte vill ge upp istället lyfter fram ett antal faktorer som måste föreligga för att en tvåstatslösning ska kunna bli möjlig.¹² Det krävs ett israeliskt ledarskap som är genuint intresserat och som inte är beroende av stöd från en expansiv bosättarrörelse, det krävs ett palestinskt ledarskap som med auktoritet kan stå upp och säga till det egna folket att det omöjliga inte är möjligt, det krävs ett Gaza som inte styrs av en rö-

12 Se exempelvis *In the Wake of the War in Gaza, Is the Two-State Solution Still Viable?*, i Foreign Affairs, den 21 februari 2024.

relse som vill utplåna Israel, och det krävs ett aktivt engagerat Förenta staterna, med stöd från Arabvärlden och från EU.

Många stjärnor måste alltså stå rätt, samtidigt – som de gjorde i Betlehem för 2 000 år sedan.

Är detta möjligt? Själv kommer jag att tänka på ett av dessa hebreiska ord som innehåller mycket mer än ordbokens betydelse: דוֹקָה (davka), ändå, trots allt, mot alla odds. Jag ser det som vår skyldighet att tro och verka för att det i dag till synes osannolika ska bli möjligt.

FÖRFATTARPRESENTATION

Robert Rydberg, född 1955. Medlem i S:t Eugenia katolska församling. Ambassadör, kabinettssekreterare 2019–22. Arbetat på UD med bl.a. säkerhetspolitik, nedrustning, FN-frågor och Mellanöstern. Tjänstgjort i Pretoria och New York, och som ambassadör i Kinshasa, Tel Aviv och Rom.

OM JUSTITIA ET PAX

Kommissionen för rättvisa och fred, Justitia et Pax, är ett organ i stiftet verksamt i frågor kopplade till den katolska socialläran. Kommissionens uppgift är främst att ge biskopen råd och att främja kunskapen och engagemanget bland de troende i stiftet om socialläran och näraliggande frågor kopplade till hur den katolska tron får prägla den kristnes relationer till sin omvärld, nära och långt bort. Kommissionen representerar också stiftet i både nationella och internationella, liksom i både inom- och utomkyrkliga, sammanhang relevanta för dess ansvarsområde.

